

verslag

A. van Leeuwenhoeklaan 9
3721 MA Bilthoven
Postbus 1
3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

KvK Utrecht 30276683

T 030 274 91 11
info@rivm.nl

Datum
11 juli 2019

Ons kenmerk

Bespreking	Klankbordgroep Grafiet en Gezondheid
Vergaderdatum en -tijd	11 juli 2019 18.00-21.00
Vergaderplaats	Brafoer Beverwijk
Deelnemers	Prof. dr. Tjard de Cock Buning, (Voorzitter KBG, VU Amsterdam), Dr. Fred Woudenberg (hoofd cluster Leefomgeving en Gezondheid GGD Amsterdam), Prof. dr. Irene Kreis (epidemioloog, Royal College of Surgeons of England), 3 inwoners Wijk aan Zee, 2 inwoners IJmuiden, 1 inwoner Beverwijk, 1 inwoner Velsen Noord, Lonneke Haans (GGD Kennemerland), Rinske Keuken (GGD Kennemerland), Evelyn Heugens (Plv. Projectleider grafiet en gezondheid, RIVM), Jannie van der Helm (Adviseur milieu en gezondheid, RIVM), Janneke Elberse (Projectleider grafiet en gezondheid, RIVM), Kirsten Bodewes (Projectondersteuner, RIVM)
Afwezig	Drs. Marjolijn Biesheuvel (huisarts, huisartsenpraktijk Biesheuvel, IJmuiden) 1 inwoner Wijk aan Zee

---

1) Welkom door de voorzitter

De voorzitter heet alle aanwezigen welkom bij deze derde en laatste Klankbordgroep Grafiet en Gezondheid. Tijdens deze bijeenkomst zal er worden stilgestaan bij de vervolgstappen en wordt de vraag beantwoord welk vervolgonderzoek gewenst is. De voorzitter vraagt de deelnemers of er nog zaken zijn die de afgelopen periode speelden en de moeite waard zijn om te delen. Een van de leden van de klankbordgroep geeft aan dat ouders in Wijk aan Zee zich zorgen maken en denken dat de conclusie uit het RIVM rapport het topje van de ijsberg is. Er wordt afgewacht wat het vervolgonderzoek zal zijn.

2) Terugblik afgelopen maand

Het RIVM blikt terug op de gebeurtenissen van de afgelopen maand. Er is in korte tijd veel gebeurd (zie slide 3, bijlage 1). De brieven en een impressie van het gesprek tussen experts van Tata Steel en RIVM staan op de projectwebsite.

3) Stand van zaken opgestelde Q&A over algemene fijnstof en gezondheidssituatie in de IJmond

De Q&A over algemene fijnstof en gezondheidssituatie in de IJmond is in afrondende fase. Het wordt nog naar de deelnemers van de klankbordgroep rondgestuurd voor de oplevering.

Datum
11 juli 2019

Ons kenmerk

4) Vervolgonderzoek

Aan de hand van een presentatie wordt er besproken welke wensen er zijn ten aanzien van de vervolgstappen (zie slides 4-7). De KBG heeft aanvullende vragen:

- Luchtkwaliteit in zijn algemeen op ervaren gezonde dagen, dit wordt toegevoegd aan nummer 3?
- Als het niet (alleen) komt uit grafietregen, maar komt ook van andere emissies, kan dat ook worden onderzocht? Kunnen er monsters genomen van bijvoorbeeld dakgoten, waar het ophoopt en weer verwaaid?
- Kan RIVM een rol spelen bij het uitzoeken van de vergunningen en zeer
- zorgwekkende stoffen, en inschatten waar als eerste onderzoek naar gedaan kan worden?
- De gezondheidsmonitor richt zich op personen van 18 jaar en ouder, de wens van de KBG is uitbreiding naar lagere leeftijdscategorie. Bij astma en COPD worden jonge kinderen wel gemonitord.

Een expert adviseert om bij elke onderzoeksvraag van te voren goed na te denken wat de mogelijke uitkomsten van het onderzoek kunnen zijn: je wordt er wel of niet ziek van bijvoorbeeld, en wat er dan vervolgens gedaan kan worden met de antwoorden.

Er wordt nog kort aandacht besteed aan vergunningen. De gezondheidskundige waarden zijn vaak anders dan wat vergund is/ wettelijke normen. De wettelijke norm voor bijvoorbeeld fijnstof is Europees, dus die kan niet gemakkelijk worden bijgesteld/ aangepast. De klankbordgroep geeft aan dat dat niet betekend dat er niet in hoeft worden gezet op vermindering van uitstoot of het versneld behalen van bijvoorbeeld de WHO advieswaarden.

De uitgangspunten van het vervolgonderzoek worden besproken.

1. Het onderzoek moet antwoord geven op vragen die gesteld zijn door omwonenden, passend binnen de scope van het project.
-> uitgangspunt is akkoord.
2. Het onderzoek geeft nieuwe informatie/inzichten die we nog niet hebben.
-> uitgangspunt is akkoord.
3. Het onderzoek geeft geen vertraging in het oplossen van (bron van) een probleem.
-> uitgangspunt is akkoord.
4. Het onderzoek doet geen dingen dubbel met lopende zaken, maar maakt gebruik van data waar mogelijk.
-> uitgangspunt is akkoord.
5. In afweging rekening houden met omvang van onderzoek (groot/klein aanpakken, in relatie tot bijvoorbeeld kosten en doorlooptijd).
-> uitgangspunt is akkoord.

6. In afweging rekening houden met prioriteit. Welke kennis meest urgent/grootste groep mensen/kwetsbare groepen/omvang probleem? ->Dit uitgangspunt komt te vervallen.
7. Onderzoeken na elkaar of tegelijkertijd? Per stap zaken uitzoeken, en als het aanleiding geeft tot verder onderzoek, dan pas verder onderzoeken?
Er wordt geen besluit genomen, maar er wordt wel toegelicht dat hetvoordeel van onderzoek stapsgewijs is dat er eerder resultaat is. Bijvoorbeeld: eerst stofneerslag bekijken, als er niks wordt gevonden, dan hoeft er ook geen moestuin onderzoek gedaan te worden.

Datum
11 juli 2019

Ons kenmerk

Na het vaststellen van de uitgangspunten voor vervolgonderzoek vraagt de voorzitter de deelnemers om uit de 8 onderwerpen die zijn overgebleven 2 onderwerpen te noteren die de meeste prioriteit voor vervolgonderzoek hebben, het eerste onderwerp dat wordt opgeschreven heeft de hoogste prioriteit, gevolgd door het tweede onderwerp.

Uit deze inventarisatie komt naar voren dat de meerderheid van de KBG onderwerp 2 (Stof neerslag, wat ligt er in onze leefomgeving?) de hoogste prioriteit geeft en daarna onderwerp 3 (Wat zit er in de lucht?). Ook onderwerp 7 (Stress en angst, omvang en gezondheidseffect) wordt door sommigen als prioriteit aangegeven. NB. Later in de discussie blijkt deze anders geïnterpreteerd te zijn dan bedoeld. Onderwerp 8, bio-monitor wordt ook genoemd als belangrijk.

De onderwerpen worden allemaal afzonderlijk behandeld:

1. Verder inzoomen op grafietregen De zichtbaarheid van grafiet laat zien dat er een probleem is, maar het probleem omvat meer dan alleen grafietregen. Dit is 1 component van het geheel. De grof stof neerslag kent waarschijnlijk verschillende bronnen. De KBG adviseert daarom niet verder in te zoomen op grafiet maar op de integraliteit van probleem (algemene stofneerslag en wat er algemeen in de lucht zit). Daarnaast komen grafietregens veel minder voor dan eerst, wat onderzoek ernaar moeilijker maakt.
2. Stof neerslag (wat ligt er in onze leefomgeving?)
De KBG geeft aan dat zowel bemonstering binnen en buiten belangrijk is. Stof dat binnen ligt is een goede indicator voor waarmee mensen in contact komen. De expert zegt dat het een mogelijkheid is om huis stof te onderzoeken en dan vooral de oppervlakte waar kinderen spelen en deurklinken. Buiten bemonsteren (strand, IJmond (niet alleen Wijk aan Zee), is met name belangrijk om te onderzoeken welke stoffen er in de omgeving voorkomen.
Ook in scholen? Daar wordt niet alleen maar gespeeld, dan is schoolplein een betere plek. Peuterspeelzaal? De KBG geeft aan ook bodemonderzoek (toplaag) te doen, omdat kinderen bijvoorbeeld op het strand spelen.
De herleidbaarheid is belangrijk, welke bron levert welke bijdrage? Als de bron niet bekend is, kan het ook niet worden opgelost. Ook belangrijk in verband met de vergunningen. De monsters kunnen genomen worden met bijvoorbeeld steeds grotere afstand tot Tata Steel (gradiënt). Je kunt kijken naar bepaalde patronen, bepaalde

samenstelling. In Velsen Noord is het lastig, want er zijn meerdere bedrijven/verschillende industrie.

Er kan worden nagedacht over een vaste frequentie en/of aanvullend als er grote pieken in overlast ervaren worden.

Het is wenselijk om blootstelling door te rekenen om meer inzicht te krijgen wat het betekent voor de gezondheid. De KBG geeft aan dat stapeling van stoffen mist in het blootstelling vraagstuk. Onderzoek naar de effecten van stapeling van stoffen is ingewikkeld. De expert zegt: als het puur over stoffen gaat, dan heb je waarschijnlijk een paar dominante problemen. Onderzoek een aantal stoffen en neem degene die het meest gezondheidsrelevant zijn. Er is heel veel bekend over deze stoffen in relatie tot gezondheid en welke concentraties er elders zijn.

Datum
11 juli 2019

Ons kenmerk

3. Wat zit er in de lucht op ervaren (on)gezonde dagen?

Er is al veel bekend over wat er in de lucht zit, maar het zijn vaak jaargemiddeldes, je weet niet wat je nu inademt of op momenten waarop er pieken in fijnstof zijn. De vraag is: op dagen dat die ongezond aanvoelen, is dat wat je inademt ongezond? De jaargemiddelden zijn belangrijk voor inschatting van gezondheidseffecten, eerst bekijken welke data er al zijn. Het vaste meetnet bevat filters waar meer informatie uit gehaald kan worden. Benut de bestaande data meer.

Dit kan aangevuld worden met extra metingen in Wijk aan Zee en andere locaties om Tata Steel heen om zicht te krijgen op de stoffractie die je inademt.

Op de dagen die ongezond voelen gaat het niet over grof stof. Het gaat dan met name om stank (door cokes). Hier kan ook het meetnet voor gebruikt worden qua H₂S en/of SO₂ metingen. Wens is dat geur meegenomen wordt in het onderzoek.

Voor de analyse van het meetnet en conclusie wordt verwezen naar het jaarrapport van de GGD Amsterdam. Er is geen gezondheidsconclusie opgenomen in het jaarrapport, maar daar is wel veel informatie (rapporten) over, die informatie aan elkaar koppelen. Kan GGD Kennemerland bijvoorbeeld elk jaar een gezondheidskundige duiding doen op basis van de meetresultaten uit het meetnet?

Voor het project Hollandse luchten is een fijnmazig meetnetwerk neergezet. Het voorstel is om te kijken of de analyses van Hollandse luchten meegenomen kunnen worden in het vervolgonderzoek. Let op: sensor data zijn heel lastig te analyseren. Kijk naar ruimte en tijd. Niet naar absolute data. Een aantal zaken worden opgepakt in Hollandse Luchten. Belangrijk om verschillende vragen uit elkaar te houden:

- Chronische blootstelling
- Pieken in fijnstof (het is niet nuttig om bij pak's naar pieken te kijken, het gaat over levenslange blootstelling. Hiervoor is het jaargemiddelde een goede indicatie).

De meetstations geven voor fijn stof uurgemiddelden.

Ultrafijnstof meten valt niet binnen de scope van dit project. Dat wordt in een ander project opgepakt. Er is daar geen gezondheidsduiding aan gekoppeld. De KBG wil graag het liefst een integraal beeld.

Wellicht kan het stapsgewijs. Als de ultrafijnstof metingen iets meten,

dan is een gezondheidsduiding/onderzoek wenselijk. RIVM geeft aan dit met de provincie te bespreken.

Datum
11 juli 2019

Ons kenmerk

Conclusies:

- Het huidige luchtmeetnet beter gebruiken
- Misschien geeft niet alle beschikbare informatie antwoord op de vragen. De eerste stap is, nagaan welke informatie er al is en vervolgens bepalen wat er nog nodig is
- Lijstje opstellen met links over informatie -> staat in Q&A

4. Eten uit moestuinen/bramen

Er leven veel vragen over het eten uit moestuinen en de duinen. Het gaat dan voornamelijk om bramen, druiven, kruiden, eieren. De KBG stelt voor om deze vragen mee te nemen nadat depositie onderzoek is uitgevoerd. Als er schadelijke stoffen worden aangetroffen, dan moestuin onderzoek doen.

5. Acute klachten

Acute klachten zijn bijvoorbeeld: hoesten, zere ogen en benauwdheid. Deze klachten worden soms gemeld aan de GGD. Stimuleer het melden van klachten. De KBG geeft aan dat er mensen verhuizen vanwege luchtwegklachten. RIVM kan op basis van de fijnstofsituatie een schatting doen mbt het voorkomen van acute klachten.

Daarnaast zijn mogelijke opties voor onderzoek:

- Panelstudie bij mensen die astmatisch zijn
- Onderzoek via huisartsen, maar veel mensen gaan niet met acute klachten zoals hoesten naar de huisarts
- dagboekonderzoek

Er is naast luchtwegklachten ook sprake van gezondheidsklachten door geurhinder.

Daar hoeft geen apart onderzoek naar gedaan te worden, want de cijfers zijn bekend. Opmerkelijk is dat er wel een ruimere vergunning voor geur afgegeven is.

De wens is om de relatie is tussen hinder, geur, toename gezondheidsklachten in kaart brengen.

Concreet voor wat betreft gezondheidsklachten mbt geur: dit valt nu niet binnen de scope, het RIVM zal met de Provincie overleggen wat de mogelijkheden zijn om dit wel mee te nemen in het onderzoek.

Er wordt getwijfeld of een standpunt van het RIVM obv beschikbare kennis voldoende is. Dit zal besproken worden. Andere mogelijkheden zijn:

- 1) Meenemen in gezondheidsmonitor
- 2) bijhouden van dagboek
- 3) huisartsendata uit IJmond vergelijken met andere locatie, wetende dat niet iedereen naar huisarts gaat (onder vertegenwoordiging).

6. Chronische klachten anders dan nu meegenomen in gezondheidsmonitor

Uit de inventarisatie zijn heel veel ziektebeelden genoemd met de vraag of deze wordt veroorzaakt door grafietregen of de aanwezigheid van Tata Steel. Bijvoorbeeld hormonale schommelingen en auto immuun ziektes. Voordat iets meegenomen

kan worden in de gezondheidsmonitor is het belangrijk om uit te zoeken of hetaannemelijk is dat het ziektebeeld veroorzaakt wordt door een bron in de IJmond. En of het statistisch haalbaar is. Wellicht kan literatuur onderzoek hier meerduidelijkheid in bieden.

Datum
11 juli 2019

Ons kenmerk

7. Stress en angst, omvang en gezondheidseffect

Er is zicht op cijfers mbt bezorgdheid en hinder vanuit gezondheidsmonitor. Er is geen informatie over stress gerelateerde en angst klachten. De KBG geeft aan dat het belangrijker is dat er geacteerd wordt op de bekende resultaten mbt bezorgdheid en stress en niet zoals nu, naar wat het lijkt, er niks mee gedaan wordt. Er is genoeg aanleiding om actie te ondernemen. De KBG wil eerst de resultaten van de luchtmeting afwachten, dus vooralsnog geen extra onderzoek naar stress en angst. Het heeft nu geen prioriteit. Een oplossing kan zijn dat mensen weten waar ze terecht kunnen met hun vragen om zo stress en angst te verminderen.

8. Biomonitoring

Het ultrafijnstof onderzoek dat in de omgeving bij Schiphol is uitgevoerd wordt door KBG genoemd met de wens om vergelijkbaar onderzoek te doen in de IJmond. De expert legt uit dat het bij Schiphol gaat om een langlopend onderzoek naar het effect van ultrafijnstof op de longfunctie. Het gaat hier niet om bloedonderzoek. Het is een langlopend traject wat veel geld kost.

Het RIVM adviseert momenteel niet tot biomonitoring. De KBG geeft aan dat het belangrijk is beter uit te leggen waarom dit het advies is. Nu is dat nog onvoldoende duidelijk bij bewoners.

RIVM ligt toe dat het invasief is om (kleine) kinderen bloed af te nemen. De situatie en de klachten lijken niet dusdanig om dit middel nu in te zetten. Daarnaast kan er weinig aan zorg worden geboden. Daarnaast zegt een bloedwaarde niet perse of je een effect ondervindt. Je kunt er alleen op groepsniveau iets over zeggen en in dit geval is de groep te klein. De Dorpsraad zal nader bekijken wat er eventueel wel gedaan kan worden op het gebied van biomonitoring, bijvoorbeeld bij volwassenen.

Het RIVM geeft aan bereid te zijn mee te denken en als de behoefte groot is, hier een rol in te pakken.

De suggestie wordt gedaan om eerst meer stofneerslag te onderzoeken en te kijken naar jaargemiddelde in de lucht. Als daar bijvoorbeeld grote hoeveelheden lood in zit, of een andere stof die aanleiding geeft dan kan alsnog biomonitoring worden geadviseerd of opgepakt.

De KBG vraagt het RIVM om duidelijker uit te leggen waarom het advies was gegeven tot geen biomonitoring.

5) Vervolgstappen

De vervolgstappen worden besproken.

Q&A over algemene fijnstof en gezondheidssituatie in de IJmond is waarschijnlijk volgende week gereed. De draft wordt aan de KBG gestuurd voor eventuele op- en aanmerkingen die nog meegenomen kunnen worden. De Q&A wordt gepubliceerd op de website van RIVM, GGD

Kennemerland en Provincie Noord Holland. Daarnaast wordt nog besloten of de Q&A ook op stofmelder en op de website van een regionaal dagblad wordt gepubliceerd. Na de vakantie kan gekeken worden of er meer bekendheid gegeven kan worden aan de bestaande kennis en waar mensen dit kunnen vinden. Het onderzoeksvoorstel wordt afgerond en de input van vandaag wordt hierin meegenomen. De draft wordt verstuurd aan de leden van de KBG.

Datum

11 juli 2019

Ons kenmerk

Het RIVM gaat met de Provincie in gesprek. Het onderwerp geur zal besproken worden. Daarnaast wordt besproken wat er bij welk scenario aan actie mogelijk is. Tenslotte geeft de KBG aan graag betrokken te blijven bij eventueel vervolgonderzoek, dit zal ook worden meegenomen in het gesprek met de Provincie.

6) Rondvraag

Naar aanleiding van de vraag wat de KBG aan de opdrachtgever mee wil geven, wordt geantwoord:

- Als blijkt dat uitstoot binnen de norm is, dan de regelgeving aanpassen.
- Het probleem is duidelijk, het vraagt om actie: doe snel wat.
- Alle overtollige ruimte uit vergunning halen.
- Fijne vakantie! Niet afwachten, er is al zoveel bekend.
- De vergunning van 2007 in revisie en streven om WHO normen veel eerder te halen, niet pas in 2050.
- Betere controles door de Omgevingsdienst en eerder handhaven.
- Rapporten aan Provincie meegeven om te lezen.
- Beperken van vergunningen.
- Probleem niet opdelen, maar als systeem benaderen. Systemisch oplossen.

Janneke bedankt alle KBG leden voor hun tijd, inbreng en openheid, ze geeft aan de samenwerking als zeer prettig te hebben ervaren. De KBG bedankt Janneke/RIVM voor haar inzet. De leden van de KBG hebben het als zeer prettig ervaren hoe de KBG is vormgegeven en is verlopen, met dank aan het RIVM, de experts en de onafhankelijk voorzitter en rekening houdend met alle emotie en onrust. Het heeft de KBG veel geholpen en vertrouwen gegeven.

7) Afsluiting door de voorzitter

De voorzitter sluit de vergadering om 21.10 uur en dankt alle aanwezigen voor hun inbreng.